O abordare etnologică a opoziției semantice *stâng–drept*

Ioana REPCIUC[1]

Key-words: *left, right, opposition, dualist organisation*, *sacred, magic.*

Încercările etnologilor de a găsi cheia pentru înțelegerea societăților tradiționale a condus la tendința de alcătuire a unor scheme în care să fie integrate conceptele unei anumite comunități. Din această urmărire cu orice preț a obiectivității s-a trecut la extrema creării unor sisteme de înregistrare a manifestărilor magico-rituale, structuri cognitive sau paradigme de funcționare a societăților arhaice, care au fost uneori supralicitate şi extinse, formalizate la un nivel mult mai general decât erau ele probate prin cercetări etnografice. Desigur, comunitățile care au atras atenția antropologilor au fost triburile exotice, comunități în care distanța dintre structurile naturale şi grupurile sociale, dintre natură şi cultură, este redusă, primele oferind, de fapt, modelul pentru cel de-al doilea mediu, aşa cum demonstrează analogia grupurilor totemice şi a castelor profesionale. De aici a început creionarea unor grăitoare tabele de echivalențe, care aveau capacitatea să redea, susțineau antropologii structurali, canonul logicii indigene. Tabelele conțineau întregul inventar de opoziții care putea ajuta la analiza sistemelor de înrudire, a practicilor culinare, a dispunerii locuințelor în cadrul unui sat etc.

În societatea tradițională, cele două mâini părăsesc simetria originară din punct de vedere morfologic, manifestându-se variabil din punct de vedere funcțional. Rolul particular, special al celor două mâini arată că nu este vorba despre o simplă opoziție semantică, ci despre o împărțire a diversității funcționale între cele două părți ale corpului. Teoriile apărute în antropologia occidentală care au încercat să explice criteriul originar pe baza cărora au apărut perechile antinomice pot fi grupate în cel puțin trei categorii: cosmocentrismul, antropocentrismul şi sociocentrismul. Relevanța uneia sau a alteia dintre cele trei tipuri de teorii a fost sprijinită, desigur, pe exemple din diverse societăți arhaice. Nu lipsesc nici idei despre evoluția de la un criteriu la altul sau la explicarea unor fapte etnografice cu ajutorul mai multor criterii.

În 1903, Émile Durkheim şi Marcel Mauss, creatorii şcolii sociologice franceze, tratează într-un studiu rămas celebru problema clasificărilor primitive. În *De quelques formes primitives de classification,* demersul se bazează pe descrierea existenței unei „funcții clasificatoare" («fonction classificatrice») de origine socială,

[1] Institutul de Filologie Română „A. Philippide", Iaşi, România.

BDD-A979 © 2011 Institutul de Filologie Română „A. Philippide"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-03 09:41:47 UTC)

care guvernează întregul sistem al clasificărilor primitive şi care poate, de fapt, oferi o alternativă de înţelegere a tendinţei general umane de a ordona în categorii fiinţele, evenimentele, de a le subsuma unele altora şi de a determina raporturi de incluziune sau de excluziune ale acestora. Cei doi sociologi aspiră să transfere un fapt studiat tradiţional de logică şi psihologie în domeniul social, să descopere originea obsesiei noastre de a revela clase de elemente şi să convingă de faptul că istoria ordonării în structuri are o bază mai veche decât cea aristotelică, adică beneficiază de o preistorie. Ei văd în organizarea incipientă şi rudimentară a triburilor primitive prima tendinţă de clasificare. Observaţia lor cea mai importantă rămâne cea legată de dificultatea de a găsi în mediile arhaice factorii clari care stau la baza acestor clasificări. Criteriile de clasificare nu se dezvăluie la prima vedere, ci sunt sisteme eterogene de motivaţii sociale, adăugate unora de natură magică:

> le schéma de la classification n'est pas un produit spontané de l'entendement abstrait, mais résulte d'une élaboration dans laquelle sont entrés toutes sortes d'éléments étrangers (Durkheim, Mauss 1903: 8).

Problema rămâne în a discerne care este criteriul prim de ordonare, care a fost apoi substituit cu altul sau cu care a convieţuit până la un moment dat. Dar, fiindcă exemplele alese de către autori din triburile australiene – posesorii celui mai vechi sistem ordonator – arată că universul se împărţea în funcţie de fratrii sau clase sociale, Durkheim şi Mauss susţin ideea unui *sociocentrism* care domină masa criteriilor de clasificare. Oricare ar fi aceste criterii, triburile investigate nu au făcut dovada unei atât de profunde valorizări între pozitiv şi negativ a celor două clase opuse. Exoticii nu se împărţeau prioritar în clase bune şi clase rele sau în fratrii mai apropiate de sacru şi altele profane.

Consideraţii de natură cosmocentrică în crearea ordinii de aşezare a triburilor exoticilor le regăsim la Claude Lévi-Strauss, cel care sesizează, la aceleaşi societăţi tribale, suprapunerea a două criterii de împărţire: unul diametral (prin care cercul satului este despărţit în două semisfere) şi unul concentric (diviziunea între un cerc central şi unul exterior). Indienii Winnebago descriu structura satului lor în mod diferit; unii arată că aşezarea circulară este divizată în două jumătăţi separate printr-un diametru N-V–S-E, pe când alţii contestă această distribuţie, deoarece satul ar fi organizat în colibele din centru opuse celor din periferie (Lévi-Strauss 1978: 159). În acest caz, structura concentrică impune deja o împărţire într-o regiune a sacrului separată de cea a profanului (Lévi-Strauss 1978: 161).

Paradigma centru-margine şi regresia valorii pozitive pe măsura îndepărtării de centru se regăseşte în multe cosmografii simbolice, inclusiv în cea arhaică românească. Un alt criteriu de clasificare construit pe antiteza dintre două elemente este cel al împărţirii între sus şi jos, identificat şi la triburile exotice. Exemplele cu care operează Lévi-Strauss sunt grăitoare pentru sesizarea unei prime încercări de valorizare a două structuri simetrice. Astfel, legendele indienilor Osage spun că atunci când strămoşii lor au ajuns pe pământ, ei erau organizaţi în două grupuri: unul paşnic, vegetarian şi asociat părţii stângi şi celălalt războinic, carnivor şi situat în partea dreaptă (Lévi-Strauss 2011: 76). Prezenţa celor două tipuri complementare de atitudine în cadrul aceleiaşi comunităţi este motivată de necesitatea asigurării echilibrului de funcţionare a respectivei societăţi.

BDD-A979 © 2011 Institutul de Filologie Română „A. Philippide"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-03 09:41:47 UTC)

Proverbele româneşti sesizează complementaritatea celor două mâini, care par să acționeze în mod divergent, ca şi cum nu ar fi coordonate de acelaşi centru, aşa cum arată expresia proverbială despre interdicția de a lăsa stânga să ştie ce face dreapta. Inventarul proverbelor româneşti conține, de altfel, şi varianta complementară: „Ce face stânga să nu scie dreapta” (în *Calendarul românesc pe anul 1892*) (Zanne 1897: 238). Deşi sensul actual al proverbului implică ideea de discreție şi lipsă de infatuare, evitarea fariseismului, probabil că indicația inițială sugera diferențierea actelor realizate de cele două mâini, una operând licit, alta ilicit.

Antinomia de origine culturală „stâng” *vs.* „drept” porneşte de la o situație de simetrie anatomică. Plasarea inimii în partea stângă a corpului a fost primul element care a sugerat o înțelegere a stângii ca fiind raportată la centrul emoțional, instinctiv al ființei, dar şi primul impuls de a lega ființa umană de structura şi funcțiile universului. În *Dicționarul limbii române* apare identificarea celor două părți ale corpului în funcție de situarea organului cardiac în partea stângă, mențiune regăsită şi în dicționarele altor limbi. Parcurgând literatura de specialitate, care demonstrează implicit natura interdisciplinară a temei, am observat că înțelegerea impactului prim al creării acestei asimetrii rituale necesită depăşirea mulțimii de repere de organizare în cadrul societăților arhaice, care de multe ori se suprapun. Dintre acestea, menționăm organizarea primitivilor, a societăților totemice, în grupul din dreapta şi cel din stânga, cel din față şi cel din spate, cel din aval şi cel din amonte, cel masculin şi cel feminin.

Probabil cele mai uşor de acceptat sunt teoriile biologice, axate pe preexistența în făptura noastră a unei asimetrii funcționale a celor două emisfere cerebrale. Biologii au explicat prin diverse moduri această diferențiere funcțională a emisferelor cerebrale, însă partea cu adevărat acceptată este specializarea celor două emisfere, nu superioritatea uneia în raport cu cealaltă. Important este că, pornind de la modelul anatomo-fiziologic, s-a creionat un sistem care depăşeşte somaticul pentru a se manifesta în planul cultural, deoarece „nu există nicio ruptură calitativă între trupul omului şi trupul lumii” (Le Breton 2002: 31); de aici ideile grupate în jurul a ceea ce a fost numită „schema corporală primordială” (engl. *bodily schema* sau germ. *Körperschema*). Capacitățile senzori-motorii au fost supraestimate ca situându-se la baza foucaultienelor „tehnologii ale puterii”. Teoria antropocentrică, având ca reper corpul uman – ca obiect antropologic suprem – a ajuns să se impună în contextul cercetărilor de anatomie diferențiată. S-a vorbit despre o dezvoltare avansată a centrului nervos stâng, care inervează mâna dreaptă, în raport cu cel drept, legat de mâna stângă. Totuşi, specialiştii au avut dificultăți în a decide care este cauza şi care este efectul celor două realități somatice, adică dezvoltarea emisferei cerebrale stângi a determinat folosirea predominantă a mâinii stângi sau invers.

Apărută în planul structurilor rituale, ambivalența drept-stâng se va extinde la un nivel general al funcționării sociale, ajungându-se, desigur, în planul organizării politice. Astăzi, societatea păstrează, în sistemul pedagogic, descurajarea dominației mâinii stângi şi echivalarea normalității cu folosirea predominantă a dreptei, ca urmare a impunerii majorității în fața minorității. Stângacii, o categorie minoritară, sunt încă ființe stranii, mai greu adaptabile la cerințele funcționale ale comunității. Deşi o cale lungă desparte mijloacele pedagogice actuale de legarea mâinii stângi la

BDD-A979 © 2011 Institutul de Filologie Română „A. Philippide”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-03 09:41:47 UTC)

copiii triburilor africane pentru evitarea oricărui risc de abatere de la folosirea supraordonată a dreptei, totuşi, aceeaşi motivaţie magico-rituală pare să stea la baza celor două acţiuni educative. Dacă astăzi stângacii sunt consideraţi anormali de către semenii lor care folosesc mâna dreaptă, este pentru că, în societăţile arhaice care operau cu gândirea magică, copiii născuţi cu diverse anomalii erau destinaţi să devină vrăjitori. La aceste populaţii, stângăcia era situată în aceeaşi categorie cu defecte anatomice (orbirea, şchiopătatul etc.)

Semnificaţia benefică a mâinii drepte, amplu invocată în descântecele româneşti, intervine prin prisma contrastului arhetipal dintre partea stângă şi partea dreaptă a corpului, a lumii umane, şi a cosmosului în general; în limbile europene şi, în mod logic, în imaginarul european, „termenii pentru «drept» au sensuri favorabile: grecescul *dexios* însemna şi «norocos», mai ales în preziceri (în *Iliada*) sau «deştept, îndemânatic»” (Ferber 2001: 255). Dacă în ceea ce priveşte exprimarea ideii de ‘drept’, limbile indo-europene se remarcă printr-o direcţie comună şi omogenă a aspectelor pozitive ataşate părţii drepte, ideea de ‘stâng’ a fost exprimată în anumite limbi printr-o serie de eufemisme care atestă indirect caracterul neliniştitor, primejdios, de evitat al acestei părţi. Semantica opusă a celor două direcţii se regăseşte în majoritatea limbilor europene, subliniată de anumite denumiri metaforice ale mâinilor. *Dreapta*, reunind denumiri grupate în jurul etimonului latinesc *dexter* (şi, de asemenea, *rego, regula, rectus, directus*), induce valori de origine morală, cum sunt dibăcia, rectitudinea, onoarea, sinceritatea. Alături de acestea, sanscritul *dakşina* asociază dreptei şi ideea de ‘dar ritual, ofrandă’. Largi semnificaţii dobândesc şi cuvintele cu baza etimologică în lat. *sinister*, legat iniţial de rituri divinatorii rău-prevestitoare, la vechii romani. Se cunoaşte însă că, deşi româna a primit şi termenul *sinistru*, etimonul rom. *stânga* privilegiază ideea de ‘obosit, leneş’ (vezi şi ital. *mano stanca*). Îndepărtarea de lat. *sinister* se remarcă şi în limba franceză, care l-a înlocuit destul de târziu (prin secolul al XV-lea) pe *sinistre* cu *gauche*, acesta din urmă provenind din germanicul *welk*, cu sensul de ‘slab, veşted’. Tendinţa de a oferi realităţilor primejdioase, fiinţelor supranaturale din sfera sacrului pedepsitor denumiri cu valoare benefică, în scop de *captatio benevolentiae*, este demonstrată de limba greacă, în care mâna stângă este αριστερα ‘cea bună’ (Şăineanu 1999: 173). În plus, limba germană, cu *die andere Hand*, creează un eufemism în cadrul relaţiei identitate-alteritate. Aceeaşi opoziţie apare în cu totul altă realitate lingvistică, în limbajul gesturilor inventat de indienii nord-americani, care exprimă eul emiţătorului arătând mâna dreaptă şi grupul celorlalţi ridicând mâna stângă (Hertz 1909: 92).

Astăzi considerată ca o veritabilă infirmitate socială, folosirea mâinii drepte delimitează grupul stângacilor de cel al dreptacilor. Însă, cuvântul *stângăcie* depăşeşte sfera care se referă la preferinţa mâinii stângi, ajungând să denumească o scădere în planul relaţiilor interumane, o incapacitate de adaptare la situaţii, lipsă de îndemânare, nepricepere şi chiar inocenţă. Interesant de urmărit francezul *gaucherie* (pătruns şi în limba engleză, prin literatură), fiindcă acest termen induce conotaţii sociale mai profunde şi mai dure, desemnând acte ilegale, abateri de la morală, de la legile civice. Dar relevant este faptul că termenul denumeşte comportamentul clovnului, personaj central al carnavalului, momentul prin excelenţă al abolirii normelor. Deşi valorile acestea ale termenului sunt consacrate de limba lui Rabelais,

BDD-A979 © 2011 Institutul de Filologie Română „A. Philippide”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-03 09:41:47 UTC)

în limba română putem identifica un cuvânt asemănător, aflat din punct de vedere semantic aproape de francezul *gaucherie*. Este vorba despre *şui* (‘stângaci, neghiob, nerod’), termen provenit din paleoslavul *šui* (*šuica*), care reda sensul latinescului *sinister* (‘sinstra’). În limba română actuală, *şui* îşi păstrează semnificația mai ales în *deşucheat* (Şăineanu 1999: 173).

Lipsa de tact şi moralitate a Tricksterului, a cărui marcă de identificare sunt tocmai „stângăciile” pe care le performează public, este un tip de comportament situat la granița dintre umoristic şi magic. Umorul este, în sens bergsonian, deturnarea mecanicității gesturilor cotidiene, abaterea de la firul obişnuit al raționii diurne. Aparenta idioțenie a lui Păcală, Tricksterul românesc, ascunde, de fapt, capacitatea lui de a se sustrage legilor şi de a-i manipula pe cei din jur. Acțiunea de a păcăli poate fi comparată, prin efect, cu acțiunea magică. Perspectiva rituală reclamă introducerea acestor personaje în categoria sacrului de tip transgresiv. În acelaşi timp Prometeu şi „țap ispăşitor”, Tricksterul îşi asumă încălcarea tabu-ului şi înfruntarea unor energii periculoase, cum sunt cele exhibate în timpul carnavalului.

Împărțirea corpului în două regiuni perfect simetrice, dar antitetice din punct de vedere simbolic ar avea la bază orientarea arhaică a ființei umane în funcție de drumul soarelui. Această explicație aparține viziunii cosmocentrice prin care se explică asimetria simbolică a celor două mâini. Din această perspectivă, estul este asociat în mod constant cu dreapta, partea bună, luminoasă, iar vestul cu răul, întunericul şi stângul. Se presupune că axa care stabileşte punctele cardinale, anterioară în raport cu clasificarea regiunilor corporale, a ajuns să împartă şi corpul uman. Faptul este probat prin coincidența termenilor pentru puncte cardinale şi părțile corpului în cele două opoziții în câteva limbi arhaice: sanscrita, ebraica şi irlandeza. De asemenea, reprezentările opoziției soare-lună au preluat spațializarea în funcție de regiunile corporale. Astfel, luna se află în stânga, iar soarele în dreapta; în mitologia egipteană, ochiul drept al lui Horus este soarele, cel stâng, luna. Această situare a devenit treptat una de esență morală, situație ilustrată cel mai clar în imaginarul creştin al regiunilor lumii *de dincolo*; creştinismul a valorizat pozitiv tărâmul drept, edenic, în care se vor odihni drepții, opus stângii demonice. Textele religioase româneşti vechi au consacrat locuțiunea verbală învechită astăzi „a fi de-a stânga”, iar „gândul stâng” reflectă atitudinea neconformă cu valorile creştine (DLR 1994: 1618). Dacă momentul crucificării lui Iisus ne oferă o clară împărțire a dreptei şi a stângii Fiului între tâlharul cel bun, respectiv cel rău, arborele Paradisului din reprezentările Genezei ne indică o primă ordonare a masculinului şi femininului (Adam şi Eva) în relație cu dreapta şi cu stânga acestei axe simbolice a lumii. Importanța religiei naturiste în crearea acestei valorizări este cel mai clar probată în orientarea mişcărilor rituale regăsite în multe religii arhaice. Leo Frobenius observa, în studiile sale dedicate culturii tradiționale africane, că

> simțul realității i-a determinat încă de timpuriu pe oameni să înconjoare obiectul sacru (mormânt, aşezare de cult, făptuire omenească) în direcția drumului parcurs de soare. Ocolul sacru reprezintă cu siguranță una dintre cele mai vechi identificări cu animarea şi sfințirea prin lumina dătătoare de viață a soarelui (Frobenius 1982: 225).

BDD-A979 © 2011 Institutul de Filologie Română „A. Philippide”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-03 09:41:47 UTC)

Cântecele funebre româneşti sunt un exemplu grăitor în privinţa raportului stabil dintre puterea eterogenă a celor două mâini şi drumurile opuse aflate la alegerea *dalbului călător*. Acesta este sfătuit să ia calea soarelui, aflat la dreapta, pentru a-şi păstra astfel speranţa reînvierii. În mod repetat, acest drum situat la dreapta este valorizat pozitiv: „Da tu sî apuci/ Către mâna dreaptî,/ Că-i calea curată…" sau „Sî mergi pi cel de-a dreapta,/ Cî-i Măicuţa Precista/ Şî la bini te-a-ndrepta" (Ciubotaru 1999: 113). În cântece rituale funebre din arhaicul ţinut al Pădurenilor, din judeţul Hunedoara, menţionarea drumului din stânga sau din dreapta este cu totul umbrită de referinţa exclusivă a mâinii de care îl ia divinitatea feminină pe dalbul călător. Cântecul sfătuieşte pe cel plecat dintre vii să se roage sfintei să-l ia de mâna dreaptă, spre a-l salva astfel de cărarea nedorită: „La umbra plopului/ Maica Domnului,/ Zosu să-ngenunţ/ Poale să-i săruţ/ Că ia mi ti-o lua,/ Pe mână dzireaptă,/ Pe cale dzireaptă…" (Bârlea 1971: 391).

Un gest asemănător este descris într-un cu totul alt registru folcloric, în care se urmăreşte crearea unor calităţi augurale destinatarului uman. În scenariul ritual al vindecării prin acţiunea Maicii Domnului, bolnavul este luat de mâna dreaptă şi divinitatea invocată *dezleagă* cu aceeaşi mână, în spiritul unei continuităţi intratextuale cu acţiunile rituale ale descântătoarei. Consacrarea fetei de măritat, căreia i se *desface*, presupune punerea în mâna dreaptă a unor obiecte investite cu forţa sacrului („trâmbiţă de aur"), în timp ce mâna stângă are rolul reintegrării protagonistei în comunitate, în profan: „Maica Domnului di mâna/ dreaptî o lua/ oaminii di mâna stângî o lua/ în bisăricî o baga" (Vasiliu 1984: 269). În acest caz, opoziţia stâng-drept se bazează pe contextul social defavorabil protagonistei, deşi relaţionat cu sacrul ecleziastic, şi contextul divin, ideal, creat de Fecioara Maria.

Alegerea căii drepte, cu influenţa creştină supraordonată, se regăseşte într-o altă serie de texte folclorice. Este vorba despre balada *Soarele şi Luna*, care ne înfăţişează imaginea raiului şi a iadului ca fiind două teritorii organizate paralel, diferenţiate prin faptul că unul aparţine bucuriei veşnice, iar celălalt nefericirii şi pedepsei. Asocierea acestor tărâmuri direcţiilor divergente indicate de cele două mâini se regăseşte în textele tipologizate de etnologul Ion Taloş în monumentala sa monografie destinată baladei populare cu tema incestului şi a cununiei fraţilor. Călătoria în lumea *de dincolo* a Soarelui – personaj principal al baladei – este ghidată în multe variante de „bătrânul Adam", iniţiator în post-existenţă, o instanţă învestită cu capacitatea de a pătrunde în cele două ipostaze opuse ale sacrului: „Alt drum să apuci/ Şi să mi te duci/ La moşul Adam/ Care-i om viclean/ Că el toate-a şti/ Cum mai bine-a fi" (Taloş 2004: 901). Pentru a fi sugerată direcţia spre care Adam îl îndeamnă pe astrul diurn, imaginarul folcloric a folosit dihotomia celor două mâini: „De mâna stângă-l lua/ Şi în iad îl ducea" şi „De mâna direaptă-l lua/ Şi în rai îl băga" (Taloş 2004: 640). Prin urmare, obişnuita diviziune a celor două tărâmuri se întoarce, în balada culeasă din judeţul Timiş, la simbolistica antinomică a părţilor corpului. Balada aceasta este un exemplu grăitor pentru remarcarea întâlnirii mai multor tipuri de opoziţii, care generează şi structura sa compoziţională specială, menită să capete, în final, o valoarea etiologică, de explicare a antitezei spaţiale şi funcţionale a celor doi aştri. O variantă de la românii din valea Timocului surprinde cu acuitate gestul demiurgic de pedepsire care decide locul soarelui şi al

BDD-A979 © 2011 Institutul de Filologie Română „A. Philippide"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-03 09:41:47 UTC)

lunii pe bolta cerească: „Dară Sfântu Ion/ Pe Soare că-l lua,/ În dreapta-l ţânea,/ Pe Iana o lua,/ În stânga-l ţânea/ Şi mi-l blăstăma/ Pe ceri îi lăpăda” (Taloş 2004: 634).

Revenind la cântecul funebru, observăm că drumul pe care este sfătuit să-l urmeze „dalbul călător” nu este marcat doar prin situarea în partea dreaptă a cărării care duce spre existența veşnică, unde va fi întâmpinat de diferiți adjuvanți cu rol de apărare şi va fi, în final, integrat în comunitatea strămoşilor. Conform logicii folclorice a poeticii variantelor, acest drum este evidențiat prin alte mărci de identificare, percepute în imaginarul arhaic drept sinonime sau elemente semantice de întărire ale părții drepte, respectiv ale celei stângi. În acest sens, i se adaugă drumului situat la dreapta sensul de ‘direct’, traseu caracterizat prin lipsa de curbe sau intersecții, un laitmotiv al textului funebru: „Nainte să mergi/ Să nu te sfieşti…” (Brăiloiu 1981: 112). În antiteză cu sensul de *directus* al drumului preferat în prescripțiile rituale, itinerariul mâinii stângi sugerează nu doar aspectul său ingrat, nefast („Că-i calea nătângă […]”, Kahane, Georgescu 1988: 514), ci şi forma lui contorsionată, de aspect labirintic: „Ie să nu te ie/ De mâna ha stângă/ Că ț-îi calea strâmbă” (Bârlea 1971: 385). A alege calea stângă presupune o abatere de la traseul tradițional pe care trebuie să-l parcurgă „dalbul călător”, deplin conştient de momentul ritual în care se află: „Seama tu să-ți iei,/ Seama drumului” (Brăiloiu 1981: 112). Opus căii soarelui, drumul de la stânga este cel „neîntorcător”, asociat căii apelor, despre a căror natură spiraliformă ne vorbeşte imaginarul spațial arhaic. Limbajul comun, ne-ritual a reținut interdicția ca ființa umană să „meargă pe căi strâmbe”, idee prezentă şi în texte religioase; în *Pildele lui Solomon* (2.8, 20), tatăl îşi sfătuieşte fiul să nu umble pe căi strâmbe, ci să se păstreze pe „cărările celor neprihăniți”. De cele mai multe ori, nordul, vestul, precum şi noaptea sau seara sunt asociate cu valori negative, iar sudul, estul şi părțile zilei sunt pozitive. Aşa cum observa Cassirer analizând trăsăturile gândirii mitice,

> fiecare direcție particulară este înțeleasă ca o entitate independentă, dotată cu viață proprie, iar nu ca un raport abstract-ideal (…). Deja nivelurile relativ inferioare ale gândirii mitice dispun de proprii zei cardinali: zeii vestului, nordului, estului şi sudului […](Cassirer 2008: 137).

În universul magic românesc, orientarea către est este întărită de încărcarea protagonistului cu energia numinoasă a soarelui la răsărit: „Plecai pi drumu mari / Spri sfântu soari răsari, / Pi poteca nicalcatî, / Pi roua niscuturatî” (Ciubotaru 2005: 367). Astfel, spiritele care vin din răsărit sunt asociate cu binele, sacrul pozitiv, în timp ce entitățile vestului sau nordului sunt considerate că provin din lumea morții, din mormântul temporar al astrului diurn.

Dar, am observat mai sus, analizând textele funebre, că drumul mortului era orientat tocmai spre partea dreaptă, echivalat cu integrarea sa armonioasă în „satul fără nume”. Trebuie să remarcăm că imaginarul funebru românesc a fost influențat de elemente de natură afectivă, de dorul celor rămaşi în viață; alegerea căii drepte nu reprezintă atât aspirația spre toposul edenic, aşa cum este el reflectat de concepția creştină, ci speranța unei eventuale întoarceri, o atenuare a ideii de ireversibilitate: „Roagî-ti la Precista,/ Sî ti ducî pe-aceal de-a dreapta,/ Cî, poati, -napoi i-nturna;/ Cî noi tăț te-om aştepta” (Ciubotaru 1999: 113). În sens contrar, parcurgerea căii stângi şi a labirintului presupus de aceasta este echivalent cu integrarea eternă a „dalbului

BDD-A979 © 2011 Institutul de Filologie Română „A. Philippide”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-03 09:41:47 UTC)

călător" în lumea morților. Cercetătorii schemelor labirintice din desenele civilizațiilor mult dispărute au confirmat că spiraliforma de origini rituale avea rolul de a indica drumul mortului. Acesta era sugerat nu doar prin desene rupestre, ci şi prin dansuri ceremoniale, la care participau bărbați şi femei aşezați alternativ, într-o horă deplasată de la dreapta la stânga (Santarcangeli 1974: 184). Deşi sensul originar al desenelor de labirinturi s-a pierdut, indienii îl mai numesc încă „drum înşelător" (Santarcangeli 1974: 190). Acest traseu dificil pe care este obligat să-l urmeze sufletul rătăcitor este perceput ca o veritabilă probă inițiatică. Mai mult, configurarea unui drum labirintic pentru cel plecat dintre vii are o importantă valoare apotropaică, de protejare a comunității viilor de o eventuală întoarcere, în forme sinistre, în lumea pe care a părăsit-o. Datorită forței de conservare a „fricii de morți", aşa cum o numea Frazer, s-a păstrat chiar şi în cultura populară românească, care a oferit o atenție sporită acțiunii de a indica un drum drept pentru decedat, un motiv decorativ care ilustrează vechea prescripție rituală; este vorba despre motivul „calea rătăcită" sau „cărarea pierdută", integrat în decorul ritual al ouălor de Paşti îngropate în țărâna de pe morminte, cu rolul de a sugera „ca sufletele morților să uite o vreme drumul spre lumea cealaltă" (Ciubotaru 1999: 187).

Faptul că trecerea spre moarte presupune o orientare dinspre dreapta spre stânga ne este demonstrat de orientarea dansurilor rituale faste indiene către dreapta şi a celor nefaste, funeste, către stânga. De asemenea, sârbii orientează hora pentru morți tot în partea stângă, aceasta fiind diferența care indică contextul funebru de performare de cel augural. De asemenea, pomenile se ofereau în jurul sicriului tot de la dreapta la stânga (Olteanu 1998: 118). Însă nu doar soarele este cel care marchează în imaginarul spațial această dihotomie, ci şi alte forme de relief cu valențe hierofanice, cum sunt munții, cu cei doi versanți opuşi şi chiar apele curgătoare. Se ştie că apele, prin natura lor tropică şi legătura lor cu un izvor subteran, sunt considerate un alt vehicul spre cealaltă lume. Ele însoțesc mesajele trimise de oameni, prin acte magice, unor divinități htoniene.

Prima lucrare temeinică şi sprijinită pe multiple exemple asupra semnificațiilor magico-simbolice opuse ale dreptei şi stângii îi aparține sociologului din şcoala franceză Robert Hertz şi apare în „Revue philosophique" din decembrie 1909 cu titlul *La préeminence de la main droite. Etude sur la polarité religieuse*. Hertz propune o abordare care depăşeşte, de fapt, domeniul reprezentărilor religioase, fiindcă trece de la exemplele din riturile societăților arhaice în contemporaneitate, în masa prejudecăților de natură psiho-socială prin intermediul cărora sunt valorizate cele două mâini. Tendința unei dezvoltări ambidextre la noile generații tinde să anuleze, de fapt, vechea polaritate religioasă. Faptul este, cred, încă valabil astăzi, deşi a trecut un secol de la observațiile lui Hertz şi poate există aceeaşi curiozitate în privința înțelegerii motivației profunde şi originare a opțiunilor noastre în favoarea folosirii mâinii drepte.

Abia după 60 de ani, în 1967, profesorul de antropologie culturală de la Oxford, Rodney Needham, cel care a tradus studiul lui Hertz în engleză, va dedica două articole acestei probleme. Acesta va relua problema rolului opus al dreptei şi stângii în organizarea societăților africane, în special. Needham nu aduce o poziție nouă, ci doar lărgeşte gama de exemple în domeniul clasificării primitive, culese din triburile africane, cu scopul de a reafirma rolul antropologiei structurale în

BDD-A979 © 2011 Institutul de Filologie Română „A. Philippide"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-03 09:41:47 UTC)

explicarea clasificărilor simbolice şi chiar a dualismului celor două mâini. Dreapta *vs*. stânga este, după Needham, o „opoziție logică elementară”, o structură ideală, preexistentă în spiritul uman, iar comportamentele, credințele şi simbolurile sunt manifestările exterioare, proiecțiile acestei dihotomii originare. Referitor la complementaritatea celor două mâini, Needham susține şi el inferioritatea stângii şi caracterul augural al părții drepte. Studiind riturile divinatorii ale unei societăți africane, etnologul britanic se confruntă cu necesitatea de a explica o excepție a folosirii mâinii stângi, devenită într-un anumit context ritual instrumentul capabil să manipuleze magic. Acest rol neaşteptat de puternic al mâinii stângi este văzut de Needham în spiritul unei inversiuni în perfectul mecanism structuralist (Needham 1967: 432).

În ciuda faptului că antropologul britanic aspiră să reafirme pertinența metodologiei structuraliste în înțelegerea antinomiilor primitive, într-unul din articolele sale el se reîntoarce la explicarea acestei opoziții, fiindcă surprinde existența unei excepții într-una dintre manifestările divinatorii ale unei societăți africane studiate. Excepția despre care vorbeşte Needham este un ritual de divinație realizat de vraciul unui trib ugandez, pus în practică cu ajutorul manipulării unor cochilii, urmând să îndepărteze apoi nenorocirile care s-ar abate asupra subiecților umani care-i ceruseră ajutorul. Deşi inclusiv în această comunitate, mâna stânga este cea detestată şi impură, acest magician foloseşte în divinație tocmai această mână. Mâna stângă a vrăjitorului Nyoro este cea sacră, pentru ca cea profană să fie mâna dreaptă.

Needham înțelege că această inversare neaşteptată poate avea o semnificație pe care „etnologul are sarcina să o descopere” (Needham 1967: 427). Totuşi, explicația antropologului britanic are un caracter eclectic şi nu face decât să reconfirme în mod forțat păstrarea relației de opoziție, în ciuda inversării polilor simbolici ai relației feminin-stâng şi masculin-drept. Reacția specialiştilor la această teorie neconvingătoare nu întârzie să apară. Cea mai puternică opoziție provine, aşa cum era de aşteptat, din grupul criticilor acerbi ai structuralismului.

Raoul şi Laura Makarius, într-un text făcând parte dintr-o lungă serie de studii critice împotriva antropologiei structurale a lui Lévi-Strauss, apărut în 1968, încearcă să demonstreze incompatibilitatea viziunii structurale în studiul unor probleme de etnologie. Structuralişții au negat, după părerea oponenților lor, natura dinamică a acestei opoziții. În afara exemplului Nyoro dat de Needham, cei doi etnologi aduc şi altele, în care predomină folosirea puterii mâinii stângi în performări rituale ale unor personaje pe care structuralismul îi integra în partea dreaptă, cum sunt şefii triburilor. În consens cu orientarea studiilor lor anterioare, soții Makarius propun o abordare care are ca scop final explicarea asocierii puternice a magicului cu femininul şi stângul. Exemplele lor iluminează problema stângului magic aducând o nouă trăsătură a acțiunilor mâinii stângi: acțiunile periculoase ale stângii. Mâna stângă este singura care are capacitatea de a-şi asuma violarea tabuurilor, confruntarea sacrului şi practicile magice transgresive. În plus, teoria celor doi autori tinde să lămurească şi ambiguitatea sau instabilitatea semnificației atribuite mâinii stângi, care poate fi uneori funestă, iar alteori apotropaică, puternică şi necesară. Clovneriile, mişcările deconcertante ale Tricksterului, înconjurarea stângacilor cu un sentiment al ciudatului, al nefirescului fac parte din aceeaşi

BDD-A979 © 2011 Institutul de Filologie Română „A. Philippide”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-03 09:41:47 UTC)

categorie a instabilității acestui pol. Cei doi soți vor încerca să impună asocierea dihotomiei universale drept-stâng unei geografii sociale a purității şi a impurității:

> D'autre part, la dualité « main gauche/main droite », instrument du tabou, se prêtait admirablement à devenir une expression symbolique de la distinction entre le deux sexes, un moyen de signaler, classifier, catégoriser ce qui est femelle et ce qui est mâle, ce qui est *impur* et dangereux et ce qui est exempt d'*impureté* et donc de danger (Makarius 1973: 118).

Opoziția semantică se relativizează astfel, fiindcă deja statuați, polii sunt susceptibili de a fi orientați invers, în funcție de necesitățile riturilor. Puterea distrugătoare a mâinii stângi, reflectând acelaşi centru al sacrului, este orientată spre pericolele supranaturale, spirite malefice, duşmani, boli. În astfel de cazuri, mâna stângă devine cea dominantă, iar dreapta – corespunzătoare sacrului de tip înalt – rămâne pasivă, responsabilă de acte diurne, luminoase, augurale. Subliniem faptul că ambele sunt utilizabile în manipulări magice, iar folosirea uneia sau a alteia reflectă tipul de sacru căruia i se adresează respectivul rit. Exemple grăitoare ne sunt oferite de magia românească. Vrăjitoarea care fură mana vacilor apare dezbrăcată şi cu părul despletit, având strecurătoarea legată de degetul mare de la piciorul stâng, cu care porneşte prin roua câmpului (Pavelescu 1944: 62). În opoziție cu magia transgresivă înfăptuită cu ajutorul piciorului stâng, se situează un rit de atragere în horă a flăcăilor de către fetele care-şi leagă bulgări de sare la piciorul drept, aşa cum a fost el atestat în județul Neamț.

Teoria soților Makarius poate fi confirmată de organizarea socio-culturală socioculturală a bisericilor arhaice, un mediu în care se suprapun mai multe sisteme de organizare a grupurilor. Pentru a explica structura socială a credincioşilor aflați în biserică, Paul Stahl a îmbinat criteriul intrinsec, dogmatic, cu cel extrinsec, de origine socială, şi a observat că bărbații şi bătrânii sunt plasați cu precădere în parte din față, dinspre miazăzi şi din dreapta a incintei bisericeşti, iar femeile şi tinerii înspre miazănoapte, în spate şi spre stânga (Stahl 1998: 10). Această aşezare, constantă astăzi în bisericile din mediul rural, a fost remarcată de timpuriu de către Paul de Alep, în călătoria sa prin ținutul Moldovei; acesta indica despărțirea printr-un zid a spațiului destinat femeilor şi faptul că locul sacru, cel mai apropiat de altar, era rezervat domnitorului şi curții sale. Necesitatea izolării femeilor, crearea „despărțiturii femeilor", a impus adaptări din punct de vedere arhitectural, reflectate în despărțirea naosului de pronaos (Cojocaru 2004: 271). Această ordonare ține cont de principiile geografiei sacre, care a generat şi schema de construcție a sanctuarelor. Motivația pentru care femeile sunt scoase în tinda bisericilor rurale mici este una de esență morală: ele sunt mai păcătoase. De fapt, criteriul distinctiv este cel oferit de distincția *pur-impur* despre care vorbeau soții Makarius. În societățile tradiționale, impurul se defineşte în raport cu o condiție predeterminată pură, de la care impurul se manifestă ca o deturnare, o mişcare transgresivă. A-ți asuma negarea purului este un atribut rezervat unor „agenți ai violenței", aşa cum îi numea Mircea Eliade pe făurari şi alchimişti, ființe prometeice prin excelență, față de care comunitatea manifestă sentimente amestecate de respect şi de teamă. Hoții care culeg *iarba fiarelor* şi-o plasează sub pielea degetului mic de la mâna stângă, aceştia fiind nişte reprezentanți de seamă ai magiei violente şi ofensive. Laura

BDD-A979 © 2011 Institutul de Filologie Română „A. Philippide"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-03 09:41:47 UTC)

Makarius a dedicat o monografie impresionantă şi unică în literatura de specialitate personajelor din societatea umană capabile să înfrunte sacrul de tip *tremendum*, cum ar fi Tricksterul, gemenii, fierarul, femeia.

Un astfel de agent al mâinii stângi, identificat de Ion H. Ciubotaru şi Silvia Ciubotaru, este *baba secerişului*, aşa cum este prezentat acest erou mitic în poezia pluguşorului. Ea apare ca un agent esențial în cadrul secerişului ideal, dând măsura forței sale neobişnuite. Calitatea sa de ambidextră este inițial pusă în evidență: „Cu dreapta trăgea,/ Cu stânga polog făcea”. Fiind caracterizată printr-o serie de trăsături supranaturale, această apariție stranie foloseşte o seceră strâmbă şi roasă, deci un instrument incapabil să ofere astfel de realizări tehnice ieşite din comun. Dar, aşa cum remarcă cei doi autori, ea îşi concentrează resursele în mâna stângă: „Cu dreapta trăgea, nu prea trăgea,/ Dar cu stânga polog făcea” (Ciubotaru 1983–1984: 113). Această secerătoare neîntrecută, considerată a fi o întruchipare *a mamei grâului*, o arhaică divinitate a câmpului, este în mod clar un agent al mâinii stângi, a cărui forță magică şi apartenență la o altă realitate este sugerată prin capacitatea de a manipula cu mâna blamată cultural. Interesant este faptul că, în universul țăranilor berberi, baba sau bătrâna familiei (*Qibla*) este situată în aceeaşi categorie cu fierarul, fiindcă, la fel ca el, ea poate înfrunta pericolele legate de întretăierea contrariilor; ea aparține categoriei diformului, operând lovituri „sucite” ca procedeu magic şi fiind astfel creditată cu puteri extraordinare (Bourdieu 2000: 361). Interesant este faptul că în provensală, mâna stângă este descrisă uneori ca fiind cea bătrână, gârbovită (*man seneco*) (Şăineanu 1999: 173).

Un simbol magic esențial, care trimite direct la partea actanțială a ritualului, este cel al mâinii. Frecvența motivului mâinii vindecătoare este determinată, probabil, de ceea ce teoreticienii sistemului magiei Marcel Mauss şi Henri Hubert considerau drept imaginea preferată a universului incantatoriu, şi anume cea „a legăturii pe care o facem sau o desfacem” (Mauss, Hubert 1996: 78), iar Mircea Eliade observa faptul că în sistemul magico-religios babilonian, „*legătura* este principiul cosmic care uneşte toate lucrurile, rezultând un lanț al întregii creații” (Eliade 1994: 144). Importanța ritului manual ataşat ritului verbal care este descântecul a favorizat, probabil, apariția acestui motiv în textele magice româneşti. De asemenea, folclorul magic poate oferi un spațiu privilegiat pentru studierea problematicii opozițiilor semantice primitive deoarece imaginarul magic foloseşte în mod constant sistemul opozițiilor. Opoziția principală este cea dintre sănătate şi boală sau între bine şi rău. La un nivel particular, descântecele care prezintă confruntarea dramatică dintre două influxuri magice opuse, şi anume descântecele *de desfăcut*, care au drept scop anularea unei vrăji malefice anterioare, prezintă şi confruntarea simbolică dintre mâna bună şi mâna rea, mâna care leagă şi cea care dezleagă, şi chiar între mâna dreaptă şi mâna stângă.

Puterea manipulatorie este imediat asociată forței descântătorului, căci legătura profundă dintre text şi ritual este evidențiată şi în planul discursului: „Cî la Balaşa ăi alerga, / Cî ie ştii ghini a discânta, / Şî cu mâna dreapta ț-a lua...” (Ciubotaru 2005: 575). Avem în vedere apoi şi complementaritatea sau chiar coincidența dintre acțiunea prin discurs şi acțiunea propriu-zisă, adică dintre invocație şi făptuire, dintre des-*cântec* şi des-*facere*. Formulele finale, care au importanta funcție de a pecetlui acțiunea magică şi de a permanentiza efectul benefic

BDD-A979 © 2011 Institutul de Filologie Română „A. Philippide”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-03 09:41:47 UTC)

oscilează între cele două ipostaze ale ritualului: „Leac din mâna dreaptă, / Din inimă curată” (Tocilescu 1981: 584) şi „Leac din gura mea să fie,/ Mai vârtos din Dumnezeu” (Densusianu 1915: 104) sau, în acelaşi text: „Cu apă te-am spălat,/ Cu mâna te-am dăscântat,/ Cu gura te-am blestemat”. Interferența profundă dintre numirea prin cuvânt şi mâna care posedă şi sacralizează a fost pusă în evidență de Roger Caillois:

> A numi înseamnă întotdeauna a chema şi deja a porunci. Similar, punând mâna pe un lucru, o persoană, le subjugăm, ne slujim de ele, le transformăm în instrumente. *Manus injectio* este o luare în posesie, gest de dobândire (Caillois 2006: 109).

În mentalitatea arhaică s-a ajuns chiar la identificarea magiei albe cu mâna dreaptă şi a celei negre cu mâna stângă. În ritualul complex şi ermetic al culegerii mătrăgunii, „doamna” etnobotanicii, face parte şi indicația ca această plantă „să fie smulsă cu mâna stângă”, ce apare încă din *Historia naturalis* a lui Plinius, referindu-se, probabil, la utilizările plantei în magia neagră. În schimb, folosirea mâinii drepte de către oficiantul magic este echivalentă cu amenințarea supremă adresată răului : „Fugi, că te iau cu mâna dreaptă / Şi te-arunc în jos pe apă...” (Nicoară, Netea 1936: 236). O altă antinomie semnificativă apare între *mâna albă* şi *mâna neagră*, la care se adaugă dublarea efectului manipulării benefice: „Cini-a făcut c-o mânî neagrî, / Eu disfac cu douî albi” (Ciubotaru 2005: 370).

Simbolistica antinomică a celor două mâini este adusă în discuție de Silvia şi Ion H. Ciubotaru, în contextul ornamenticii antropomorfe parțiale:

> Opoziția dintre *mâna neagră şi cernitî* şi *mâna albă, mândrî şî-nfloritî*, care aduce vindecarea, este expusă mai ales în descântecele *de desfăcut*. Aceeaşi semnificație rezultă şi din antiteza dintre *mâna uscată*, malefică şi *mâna verde*, benefică. Alte descântece pomenesc de puterea tămăduitoare a mâinilor *de apă* şi *de foc* (Ciubotaru 1988: XXXI).

Ultima antiteză ne aminteşte de un proverb latinesc plasat de Zanne în analogie cu cele despre acțiunile divergente ale celor două mâini: „Altera manu fert aquam, altera ignem” (Zanne 1897: 241).

Folosirea ambelor mâini, pentru augmentarea forței magice, observată de aceiaşi autori, nu îndepărtează profilul diferențiat al dreptei, cu virtutea sacralității şi a auguralului şi a stângii, identificată de această dată cu un simbol popular apotropaic, frecvent în ornamentica tradițională a ouălor de Paşti, ca motiv skeomorf sau, conform clasificării lui Al. Tzigara-Samurcaş, aparținând seriei „motivelor din natura neînsuflețită” (Tzigara-Samurcaş 1909: 145): „Mâna dreaptă cruce, / Cruce de măr dulce. / Mâna stângă, cârlig de cioban” (Păsculescu 1910: 114).

Idealul de neatins al întregului, probat de tendința pedagogilor occidentali de a educa ființe umane ambidextre, se regăseşte, la nivelul imaginarului, în centrul sacrului, acolo unde polul stâng şi cel drept conviețuiesc în obligatoria lor separare. În virtutea teoriei lui Roger Caillois despre cele două manifestări opuse ale sacrului, aflate fiecare într-un raport de antinomie cu profanul (Caillois 2006: 23–41), concluzia noastră se orientează spre acceptarea raportului echivoc dintre binele şi răul generat de cele două mâini. Sacralitatea intrinsecă a ambelor instrumente cu care am fost înzestrați pentru a acționa, a manipula practic şi simbolic, impune reconsiderarea opoziției absolute dintre mâna stângă şi cea dreaptă. O privire înapoi,

BDD-A979 © 2011 Institutul de Filologie Română „A. Philippide”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-03 09:41:47 UTC)

în istoria fascinantă a teoriilor care au încercat să capteze sensurile ultime ale dualității discutate trebuie completată cu citirea indiciilor pe care ni le acordă cu generozitate folclorul arhaic şi dialectica etimologiilor.

Bibliografie

Bârlea 1971: Ovidiu Bârlea, *Cântecele rituale funebre din Ținutul Pădurenilor (Hunedoara*), „Anuarul Muzeului Etnografic al Transilvaniei”, 1968-1970, Cluj-Napoca.

Bourdieu 2000 : Pierre Bourdieu, *Simțul practic*, traducere de Rodica Caragea, ediție îngrijită de Dan Lungu, postfață de Mihai Dinu Gheorghiu, Iaşi, Editura Institutul European.

Brăiloiu 1981 : Constantin Brăiloiu, *Opere*, *V*, studiu introductiv, traducere şi îngrijire de Emilia Comişel, Bucureşti, Editura Muzicală.

Caillois 2006 : Roger Caillois, *Omul şi sacrul*, ediția a II-a revizuită, traducere de Dan Petrescu, Bucureşti, Editura Nemira.

Cassirer 2008: Ernst Cassirer, *Filosofia formelor simbolice*, vol. al II-lea, *Gândirea mitică*, traducere din limba germană de Mihaela Bereschi, Piteşti, Editura Paralela 45.

Ciubotaru 1983–1984: Ion H. Ciubotaru, Silvia Ciubotaru, *Obiceiurile agrare – o dominantă a culturii populare din Moldova*, în „Anuar de Lingvistică şi Istorie Literară”, Tomul XXIX.

Ciubotaru 1988: Silvia Ciubotaru, Ion H. Ciubotaru, *Ornamente populare tradiționale din Moldova (cusături, țesături)*, „Caietele Arhivei de Folclor”, VIII, Iaşi.

Ciubotaru 1999: Ion H. Ciubotaru, *Marea Trecere. Repere etnologice în ceremonialul funebru din Moldova*, Bucureşti, Editura „Grai şi Suflet − Cultura Națională”.

Ciubotaru 2005: Silvia Ciubotaru, *Folclorul medical din Moldova. Tipologie şi corpus de texte*, Iaşi, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”.

Cojocaru 2004: Nicolae Cojocaru, *Tradiții la cultul creştin – din perioada primară până astăzi*, Suceava, Editura Lidana.

Densusianu 1915: Ovid Densusianu, *Graiul din Țara Hațegului*, Bucureşti, Institutul de Filologie şi Folklor, Editura Socec&Co.

DLR 1994: *Dicționarul limbii române*, Tomul X, partea a 5-a, Litera S, SPONGIAR – SWING, Bucureşti, Editura Academiei.

Durkheim, Mauss 1903: Emile Durkheim, Marcel Mauss, *De quelques formes primitives de classification – contribution à l'étude des représentations collectives*, „Année sociologique”, VI (1901–1902), Paris, P.U.F., p. 1–72.

Eliade 1994: Mircea Eliade, *Imagini şi simboluri*, traducere de Alexandru Beldescu, Bucureşti, Editura Humanitas.

Ferber 2001: Michael Ferber, *Dicționar de simboluri literare*, traducere din engleză de Florin Sicoie, Chişinău, Editura Cartier.

Frobenius 1982: Le Frobenius, *Cultura Africii. Prolegomene la o teorie a configurării istorice*, traducere de Ion Roman, studiu introductiv de Ion Frunzetti, Bucureşti, Editura Meridiane.

Hertz 1909: Robert Hertz, *La préeminence de la main droite. Etude sur la polarité religieuse*, „Revue philosophique”, Paris.

Kahane, Georgescu 1988: Mariana Kahane, Lucilia Georgescu, *Cântecul Zorilor şi Bradului (tipologie muzicală)*, Bucureşti, Editura Muzicală.

Le Breton 2002: David Le Breton, *Antropologia corpului şi modernitatea*, traducere de Doina Lică, Timişoara, Editura Amarcord.

Lévi-Strauss 1978: Claude Lévi-Strauss, *Antropologia structurală*, prefață de Ion Aluaş, traducere de I. Pecher, Bucureşti, Editura Politică.

BDD-A979 © 2011 Institutul de Filologie Română „A. Philippide”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-03 09:41:47 UTC)

Lévi-Strauss 2011: Claude Lévi-Strauss, *Gândirea sălbatică*, ediția a II-a, traducere de I. Pecher, Iaşi, Editura Polirom.
Makarius 1973: Raoul et Laura Makarius, *Structuralisme ou Ethnologie. Pour une critique radicale de l'anthropologie de Lévi-Strauss*, Paris, Editions Anthropos.
Makarius 1974: Laura Lévi Makarius, *Le sacré et la violation des interdits*, préface de Raoul Makarius, Éditions Payot, Paris.
Mauss, Hubert 1996: Marcel Mauss, Henri Hubert, *Teoria generală a magiei*, traducere de Ingrid Ilinca şi Silviu Lupescu, prefață de Nicu Gavriluță, Iaşi, Editura Polirom.
Needham 1967: Rodney Needham, *Right and Left in Nyoro Symbolic Classification*, „Africa", vol. 37, p. 425–452.
Nicoară, Netea 1936: Eugen Nicoară, Vasile Netea, *Murăş, Murăş, apă lină... Literatură populară din regiunea Mureşului de sus*, Reghin, Editura „Astra".
Olteanu 1998: Antoaneta Olteanu, *Ipostaze ale maleficului în medicina magică*, Bucureşti, Editura Paideia.
Pavelescu 1944: Gheorghe Pavelescu, *Mâna în folklorul românesc. Contribuții pentru cunoaşterea magicului*, Sibiu.
Păsculescu 1910: Nicolae Păsculescu, *Literatură populară românească*, Bucureşti, Editura Socec&Co.
Santarcangeli 1974: Paolo Santarcangeli, *Cartea labirinturilor*, Bucureşti, Editura Meridiane.
Stahl 1998: Paul H. Stahl, *Structura socială a bisericii. Structura socială a credincioşilor*, „Sud-Estul şi contextul european". Buletin al Institutului de Studii Europene, IX-B, Bucureşti, Editura Academiei Române.
Şăineanu 1999: Lazăr Şăineanu, *Încercare asupra semasiologiei limbii române. Studii istorice despre tranziţiunea sensurilor*, cu o alocuțiune-prefață de B.P. Hasdeu, ediție îngrijită, studiu introductiv şi indice de Livia Vasiluță, Timişoara, Editura de Vest.
Taloş 2004: Ion Taloş, *Cununia Fraților şi Nunta Soarelui: incestul zădărnicit în folclorul românesc şi universal,* Bucureşti, Editura Enciclopedică.
Tocilescu 1981: Gr. Tocilescu, N. Țapu, *Materialuri folcloristice*, vol. al III-lea, ediție îngrijită de Iordan Datcu, Bucureşti, Editura Minerva.
Tzigara-Samurcaş 1909: Al. Tzigara-Samurcaş, *Arta în România, I. Studii critice*, Bucureşti, Editura Minerva.
Vasiliu 1984: Al. Vasiliu, *Literatură populară din Moldova*, ediție şi studiu introductiv de Petru Ursache, Bucureşti, Editura Minerva.
Zanne 1897: Iuliu A. Zanne, *Proverbele românilor din România, Basarabia, Bucovina, Ungaria, Istria şi Macedonia*, vol. al II-lea, Bucureşti, Editura Socec&Co.

An Ethnological Approach to a Semantic Opposition: Left *vs.* Right

From an interdisciplinary perspective the research refers to the problem of socio-cultural asymmetry between left and right. We evaluated the various types of criteria (social, biological, cosmological) which tried to explain the impressive generality of this duality, with special attention to the view taken by structural anthropology and French sociological school. Starting from the dualistic organization of exotic civilizations, we arrive to the way this asymmetry is seen in the Romanian archaic imaginary, in funeral texts, charms or epical songs.

BDD-A979 © 2011 Institutul de Filologie Română „A. Philippide"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-03 09:41:47 UTC)